

Zrod žánrů plebejské slovesnosti ze šibalského folklóru (Evoluce laponoidního pikareskního folklóru)

Další velký kmen světové slovesnosti tvoří šibalské příběhy (*trickster tales*) o civilizačních hrdinech trpasličích ras. Jejich hlavní ložisko se nalézá mezi pygmejskými kmeny v konžských pralesech a jejich příbuznými Křováky (Sany) na poušti Kalahari. Část polopygmejských kmenů v oblasti Čadu a Somálska (Galla) se pravděpodobně vydala 26 000 př. n. l. přes Gibraltar a Apeninský poloostrov do Evropy a dala zde základ gravettské kultury. Její nejproslulejší keramický artefakt Věstonická venuše vykazuje silně pygmoidní fyziognomii s kudrnatými vlasy a vyvinutými prsy. Druhou prakolébku musela tvořit nízkovzrostlá anamitská rasa ve Vietnamu a čínské provincii Kanton. Tady se pravděpodobně nalézalo jádro tzv. sinotibetské jazykové rodiny, která migracemi na jih ztmavla mezi Melanésany v negrity. Asi před 50 000 lety došlo k rozsáhlému stěhování negritů vodními cestami na jižní ostrovní oblasti. Na vorech z kůry zaplavili Filipíny, Indonésii, jihovýchodní Austrálii a Tasmánii žárovými pohřby. Co do potravy byli omnivorové, nevyhýbali se hmyzu, zvláštní zálibu měli ve včelím medu a sběru hub. Jejich hlavní lovnou zbraní byly foukačky s otrávenými šípy. Cesty Arawaků je zřejmě v mesolitu (cca 9 500 př. n. l.) rozšířily až do amazonských pralesů. Další vlna soukmenovců se vydala v jejich stopách přes Beringovu úžinu v době bronzové (1500 př. n. l.). Ale nepronikli tak daleko, skončili jako Athabaskové z jazykové rodiny Na Dene na březích Mexického zálivu.

Výpravný folklór pygmoidních ras překypuje zkazkami o šibalských zvířatech (*trickster tales*). U Marindanimů se šibalský kulturní hrdina nazýval *dema*, a proto A. E. Jansen pro jeho kult razil výraz **demaismus**.¹ Námětem zkazek byly potyčky trpasličího šibala s obřími zvířaty, které přemáhal chytrostí a lstí. V evropském povědomí zdomácnily bajky o lišákovi Reynardovi, který obýval zemljankový labyrint Maupertuis a dělal hlupáka z vlka Isengrima. Joseph Bédier viděl v Reynardovi výraz *l'esprit gaulois* a v Isengrimovi soužití Galů se sousedskými vyššími národy. Poznávacím znakem většiny evropských šibalů (Till Eulenspiegel, Paleček) byla červená šaškovská čepice s bambulí a ruská mužická rubaška, tedy oděv připomínající národní kroj Laponců. U žen to byl laponský bílý kroj, který zavedl podnět k pohádkám o sněhurkách (*Schneekönigin*, *Schneefrau*) a „bílých paních“ (Perchta). S tyrolskými obyvateli Alp zvanými elfové spojovala Laponce záliba v jódlování. Nápadným znakem všech evropských a afrických skřítků byla brachykefalie, bohaté ochlupení a vous. Humoristické sklony jejich osad jim vynášely pověst Kocourkova. Starořecký Kocourkov se nalézal v Abdérách, rodišti řady demokratických myslitelů (Démokritos, Prótagorás). V Německu podobně proslula Schilda a Lalenburg.

¹ J. van Baal: *Dema. Description and Analysis of Marindanim Culture* (South New Guinea). The Hague: M. Nijhoff 1966.

V šibalských zkazkách můžeme vidět mazané švejkárny nevysokých Galů, kteří se museli prosadit důvtipem a lstí proti ústrkům okolních obřích národů. Jejich typy můžeme rozdělit podle vypravěčské perspektivy trpasličího rodu a rodu obřího, neboť část pohádek vyprávěla osudy trpasličího nalezence z pohledu bezdětné rodiny, která si ho osvojila jako Palečka (*Tom Thumb*). Tab. 22 ukazuje žánrový vývoj šibalských zkazek v pikareskní romány. Dalším vhodným kritériem dělení je protiklad humoreskních osudů mužských hrdinů a baladických příběhů ženských trpasličích hrdinek. Podle laponské rodové tradice se oblékaly do sněhově bílého kroje, proto o nich pohádky vyprávěly jako o Sněhurkách, Meluzínách, Perchtách a Bílých paních. Jejich příběhy o sňatcích či službě u obrů ovšem humorem příliš nesršely, vesměs končily rozvodem, vyhnáním a všemožnými ústrky. Předjímaly pozdější „lidové knížky“ (*Volksbücher*) a motiviku kramářských balad o mordech věrných ženušek.

Divošská bajka – trickster jako nomádský trpasličí zvířecí sběrač v pralese soupeří o potravu s jinými potulnými zvířaty

- **negritská bajka** – trpasličí zvířecí trickster (Kantčil) bojuje o jídlo proti starším hloupým zvířatům (jihovýchodní Asie)
- **pygmejská bajka** – trpasličí zvířecí trickster bojuje o jídlo proti sousedským obřím zvířatům (Afrika)

Barbarská bajka – trickster jako usedlý pralesní trpasličí zvířecí osadník žebra o potravu a vyjednává směnu zboží ve vesnici hloupých zvířecích obrů (usedlých neolitických zemědělců)

- **athapaskská bajka** – zvířecí trickster bojuje proti nadpřirozeným obřím duchům sališských rybářských kmenů (Sev. Amerika)
- **buddhistická bajka *džatáka***: bratrská zvířata proti člověku lovcí (Indie)

Civilizovaná bajka – zvířecí monarchie s králem zvířat

- **sněmovní bajka** – trickster jako poslanec parlamentu zvířat (rady starších) v zvířecí monarchii pod vládou krále lva (severní Afrika)

Antropomorfní bajka – trpasličí dítě v lidské rodině

- **nalezenecká pohádka** – trpasličí syn (Paleček, Tom Thumb) jako adoptované (nalezené, unesené) trpasličí dítě (z dřevěného pahýlu) bezdětných lidských rodičů
- **skrčkovská pohádka** – antropomorfní trpaslík skrček bojuje o přežití proti velkým zlým lidem (Evropa)
- **laponská sněhurčí pohádka** – odstrkovaná choť či služka se vrací domů mezi své soukmenovce trpaslíky

Nanosteistické pohádky (s řec. *nanus* „trpaslík“) – pohádky o domácích hospodářčích (Penátové, Lárové, ruský *Domovoj*), ochráncích domova

¹ *Slovník antické kultury*. Praha 1974, s. 319.

<ul style="list-style-type: none"> • pomocnické pohádky – pohádky o zázračných trpasličích pomocníčcích, kteří pozvou četné příbuzenstvo a semelou obilí či postaví hrad a přehradu za noc (irští <i>leprechauns</i>, havajští <i>menehune</i>) • hornické pohádky – pohádky o permoničcích • řemeslnické pohádky – pohádky o záškodnických šotcích, raráčcích a zmecích (angl. <i>gremlins</i>) • skřítkovské pohádky o lesních trpasličích (angl. <i>goblin</i>, něm. <i>Kobold</i>)
<p>Timokratické veršové novely ze stavovské společnosti 14. stol. (timokracie)</p> <ul style="list-style-type: none"> • francouzská fabliaux – humoristické lascivní veršové anekdoty v rýmovaných osmislabičných kupletech o šibalských kouscích a napálených manželech • německý švank (něm. <i>Schwank</i>) – prozaický či dramatický cyklus vyprávění o lidových šibalech, o žertěři Tillu Eulenspiegelovi aj. • maqama – perská šibalská rýmovaná próza <i>maqama</i>, <i>maqamat</i> (al-Hamadhání v 10. století, al-Hariri z Basry v 13. století) arabské anekdoty o šibalech Džuhovi (10. stol.) a Nasreddinovi (13. stol.) • kocourkiády – humorná vyprávění o radních konšelech v Kocourkově (<i>Schildbürger</i>, <i>Lalenbürger</i>, Abdérite z starořeckých Abdér, město Gotham v Anglii, Brétizy ve Francii)
<p>Renesanční pikareskní próza (patriciát) – romány o šibalském sluhovi pícarovi a jeho pánu patricijském šlechtici</p> <ul style="list-style-type: none"> • španělský pikareskní román – šibalský hrdina <i>Lazarillo de Tormes</i> (1554), <i>Guzmán de Alfarache</i> (1599) • německý Schelmenroman – německý šibalský pikareskní román • Grimmelhausen: <i>Der Abentheurliche Simplicissimus Teutsch</i> (1668);
<p>Evropský vývojový román – vyprávění o mládí a uměleckém zrání</p> <ul style="list-style-type: none"> • německý Entwicklungsroman – Goethe: <i>Wilhelm Meisters Lehrjahre</i>

Tab. 1. *Poetogeneze laponoidní zvířecí bajky*

Hrubozrný humor trpasličích ras se projevoval i ve svojské filosofické tradici materialistických myslitelů. Většina jich vedla potulný život žebravých kazatelů jako starořečtí sofisté a kynici, středověcí žáci a vaganti, františkáni a minorité, arabští dervíši a angličtí lollardi. Jejich myšlenky nalézaly výraz v žánrech anekdot, sentencí (něm. *Spruchdichtung*, *Spruchwort*) a gnóm či v aforismech, apofthegmatech a maximách. Jejich soukmenovci se v městech specializovali ponejvíce na hrnčířská, ševcovská a krejčířská řemesla. Svátky svých cechů slavili na jaře tak, že zapadaly do scénáře aprílových taškařic (*All Fools' Day*) a masopustních her (*Fastnachtspiele*). Jejich komické výjevy parodovaly na ulici či před chrámem oltářní liturgii a postupně se rozrůstaly v antické komedie, středověká interludia, pantomimy a frašky.

Písňové formy trpasličích národů se sestávaly z mendikantských popěveků a žebravých

koled. Pěstovaly prosodii tzv. „bezrozměrného verše“, správněji nazývaného „regulovaný verš“ (*regulated verse*). K jeho původním proso-dickým zvláštnostem patřil vnitřní rým, triadické členění a střídání katalektických a akatalektických zakončení. V západních zemích si městský lid oblíbil nepravidelně a hrubě znějící rýmované kuplety (angl. *doggerel, couplet*, něm. *Knittelvers*). Ve starém Řecku se koledy zpívaly na slavnostech pekařských a hrnčířských řemeslnických cechů (*Hrnčířská koleda*). Známa *Vlaštovčí koleda* vítala jaro, chlapi chodili v průvodu s hliněnou figurkou vlašťovky v ruce a žádali pro ni dárky. Podobně byla laděna *Vraní koleda* jambického lidového básníka Foinika z Kolofónu.¹ Na této tradici stavěly i vagantské písně středověkých žáků posbírané v souboru *Carmina burana*.

Citováno ze studie Pavla Bělíčka: *Encyklopedie soustavné literární vědy III. Literární historie*, Praha 2011, pp. 71-74